

sta. Ale ani ten se do konce státu polského neuskutečnil. Roku 1807 vzkříšeno bylo Polsko aspoň částečně v t. zv. knížectví Varšavském. V něm zaveden byl r. 1808 *Code civil* *Napoléon* v autentickém znění francouzském. Tento zákoník s pozdějšími změnami platil i v království kongresovém a platí i dnes na území, které kdysi patřilo jako bývalé království kongresové k Rusku. Na ostatních územích bývalého Polska, po rozdělení Polska byly zavedeny zákony států, k nimž polské části byly připojeny, tedy zákony rakouské, německé a ruské.

§ 5. Osoba přirozená.

1. V soukromém právu ve střední Evropě nebyla přiznána všem přirozeným osobám právní osobnost. Ačkoliv velmi brzy v některých právních památkách jest uváděna zásada rovnosti všech lidí (*Sachsenspiegel*), přece z určitých důvodů mohla býti u některých lidí osobnost zmenšena, po případě vyloučena. Ve starším právním vývoji nesvobodní, otroci, nemají osobnosti právní. V době pozdější pak stavovské rozdíly společnosti nepřiznávaly stejné právní postavení všem lidem nejen v právu veřejném, nýbrž i soukromém. Stejně jest tomu i se způsobilostí k právním činům. Právo ve střední Evropě neposkytovalo všem osobám stejnou způsobilost k právním činům. Polosvobodní byli sice způsobilí k právům, v právních jednáních byli však omezeni. Také rozdíly věkové, rozdíly pohlaví a j. způsobovaly ve starším právu ve střední Evropě rozdílnou způsobilost k právním činům.

Býti subjektem práv a povinností mohl býti však nejen člověk, nýbrž v některých případech právo uznávalo i právní osobnost mrtvých nebo svatých a rovněž i Boha.

Nauka práva přirozeného zdůrazňovala rovnost všech lidí. Za vlivu této nauky zrušeno bylo poddanství, proražen princip stavovský a zaváděna rovnost občanská. Moderní státní zákonodárství, vyjádřivši tuto zásadu v ústavách států, zavedlo rovnost občanskou i do práv soukromých, odstranilo otroctví a zásada tato byla vtělena do moderních kodifikací právních. Do nich také bylo dáno ustanovení, že osoba nesvobodná — otrok, vstoupivší na státní území, stane se ihned svobodným.

2. Počátek právní osobnosti člověka začínal zrozením. Tato chvíle měla velkou důležitost pro nabytí právní osobnosti

a proto právo pečovalo předpisy o to, aby tento okamžik stal se bezesporným. Ve starších právních ustanoveních bylo by možno spatřovati, že právo přiznávalo i plodu v těle mateřském právní osobnost, zvláště pokud jde o právo majetkové. Právo polské plod v těle mateřském chránilo také tím, že určitá trestná jednání proti plodu hodnotilo jako trestná jednání vůči člověku narozenému. Na př. usmrcení plodu v těle mateřském pokládalo za usmrcení člověka. Stejně tak i městské právo české pokládalo vyhnání plodu za vraždu. Později chránilo právo středoevropské plod v životě matčině a zachovávalo pro ně určité poměry právní neporušeny. Na př. zachovávalo nerozdělenou pozůstalost po otci do té doby, až se potomek narodil. Nasciturovi se zřizoval podle některých práv i poručník, jenž měl ochraňovati právní poměry, které se ho týkaly..

Novější zákoníky přiklonily se k názoru římsko-právnímu (*nasciturus pro iam nato habetur*) a v některých přiznává se nezrozenému i povaha právního subjektu. Nezrozenému může býti zřízen i opatrovník.

O porodech vedly se církví záznamy. Koncilem Tridentským byly tyto záznamy předepsány. V městech italských se vedly už od 14. století seznamy městské, od francouzské revoluce byly zavedeny státní seznamy nově zrozených (*srv. Code civil*) a byly přijaty od r. 1875 i v říši německé. Také Uhersko zavedlo státní matriky. Vedly se tudíž ve střední Evropě jednak matriky církevní, jednak státní.

Právně významnou ve starší době v některých právech ve střední Evropě byla t. zv. *s u b l a t i o*, t. j. pozdvihnutí. Po narození dítěte rozhodoval otec, má-li dítě zůstat na živu. Pozdvihl-li otec dítě, nebo dal-li ho pozdvihnouti, pak zůstalo na živu.

Pro povstání nové osobnosti ovšem jest nutno, aby dítě narodilo se ž i v é. Primitivní staré právo žádalo různé důkazy o tom, že dítě skutečně žilo. Žádalo, aby dítě prohlédlo, aby bylo slyšeti křik dítěte skrze stěny. Byla-li pochybnost, bylo třeba zvláštního důkazního řízení, aby život dítěte při narození se dokázal. Teprve později, když právní formalismus přestává, vyžaduje se jen, aby dítě nebylo takovým monstrem, že by nemohlo žít mimo tělo mateřské. Některá práva také žádala, by dítě žilo po porodu po určitou řadu dní.

Podle novějšího práva nabývá se narozením plné osobnosti právní. Nežádá se způsobilosti k životu, dostačí zrození. Zrozením vzniká pro zrozeného státní příslušnost a způsobilost nabýti práv, zvláště práv majetkových.

3. Osobnost osoby přirozené končí se smrtí fyzickou.

V nejstarším vývoji právním však ani mrtvý nepozbýval určitého vlivu na právní poměry mezi živými. I po smrti osoby určité poměry právní řídily se projevy vůle zemřelého, třeba osoba jeho byla již mrtvou. Zvláště se to jeví v právu dědickém v t. zv. donatio post obitum (viz níže) a v nároku zemřelého, aby určitá část dědictví byla dána na blaho jeho duše. Jeví se to však i v právu rodinném. Snad by bylo možno spatřovati zbytek tohoto nazírání ještě dnes v některých případech, na př. v tom, že i mrtvému je možno propůjčovati řády a vyznamenání, že trvá dále právo vynálezcovo a p.

Fysická smrt musí býti určitým způsobem dokázána, proto se zapisuje později doba, kdy určitá osoba zemřela, do m a t r i k ú m r t í. Při smrti více osob při katastrofě a p. starší právo neznalo zvláštních ustanovení. Novější zákonodárství přiklonilo se ku principu římskému. Některé zákoníky vyslovují pak pravidlo, že zahynuvší osoby zemřely současně.

V některých případech ve starší době z a n i k a l a o s o b n o s t, ačkoliv fyzická smrt nenastala. Stávalo se tak, byla-li určitá osoba prohlášena za osobu b e z p r á v a (friedlos). Starší právo se totiž domnívalo, že kdo poruší mír, sám se z něho a z práva vylučuje a může býti od každého usmrcen. Právo pokládalo člověka, míru zbaveného, za skutečně mrtvého, jmění jeho bylo zabaveno, dům zničen, žena jeho pokládána za vdovu a děti za sirotky. Později toto prohlašování za osoby mimo mír přestalo a zbytek zachoval se v prohlašování říšského achtu. Byla to vlastně občanská smrt, jejíž prohlašování vyskytá se ještě v nejnovějších zákonících 19. století (Code civil). Teprve doba další odstraňuje tuto instituci a moderní zákoníky ji už neznají.

Také v s t u p e m d o k l á š t e r a pozbývala osoba své osobnosti. Pro středověké právo byla tato osoba mrtva a nastávaly tudíž právní poměry v rodině, jako by osoba zemřela, zvláště pokud jde o rozdělení rodinného majetku. I tento zánik právní osobnosti uznávaly některé pozdější zákoníky (Pruský Landrecht). Doba moderní tohoto případu nezná.

Také uvedení v o t r o c t v í mělo za následek ztrátu osobnosti. Staré právo středověké znalo nejen dobrovolné poddání se v otroctví (obnoxiatio), ale znalo také otroctví v určitých případech jako trest. Ve středověku otroci, stejně jako v právu římském, neměli osobnosti, nýbrž byli pokládáni za věci.

4. V určitých případech právo vyslovovalo d o m n ě n k u, že o s o b a j e m r t v a. Dálo se tak při nezvěstnosti. Již od dávné doby nastávaly případy, že osoby při různých válečných výpravách a p. stávaly se nezvěstnými a bylo nutno právně zjistiti, že jsou mrtvy. V dobách starších připouštěla se prostě přísaha určitých osob před soudem, že osoba jest mrtva. V dobách pozdějších vytvořily se dva systémy, kterými vyslovovány byly domněnky smrti. Prvý princip, t. zv. s a s k ý, kladl důraz na stáří nezvěstné osoby. Žádalo se, aby osoba nezvěstná dožila se 100 neb 70 let. Do té doby se pokládala za živou, teprve od té doby vyslovovala se domněnka smrti. Druhý systém, t. zv. s l e z s k ý, znal lhůty promlčecí, t. j. kladl důraz na uplynutí určité doby od nezvěstnosti, od poslední zprávy o nezvěstném. Na jeho stáří důraz se neklade. S počátku se žádalo uplynutí 30 let, později doba tato zkracovala se na 20, po případě na 10 let. Systém tento byl přijat pruským Landrechtem a rakouským občanským zákoníkem. Leckdy oba systémy se spojovaly, takže bylo přihlíženo i ke stáří nezvěstných osob i k lhůtě promlčecí.

Při různých příležitostech, při válkách, velkých neštěstích lodních a p. lhůty promlčení se značně zkracují, zpravidla na rok. I ve válce světové se tak stalo zvláštními předpisy v zákonodárství německém a rakouském. K domněnce, že osoba je mrtvou, dostačovalo ve starší době uplynutí předepsané lhůty. Od poloviny 18. století však se žádalo, aby bylo zavedeno ještě ř í z e n í v y z ý v a c í, ediktální. Soudce vyzýval, aby se osoby nezvěstné přihlásily; nepřihlásily-li se, pak soudním výrokem bylo zjištěno, že nezvěstná osoba je mrtvou. Řízení vyzývací bylo zavedeno v Prusku (1763) a rozšířilo se i do jiných zákonodárství středoevropských. Jen Code civil je nepřijal. Občanský zákoník rakouský, pruský Landrecht a jiné zákoníky přijaly také zásadu, že pro otázku smrti nezvěstného je rozhodující datum, kdy se stal pravoplatným soudní výrok o smrti nezvěstného. Naopak jiné zákony ve střední Evropě stojí na stanovisku starší praxe a přikládají výroku soudnímu pouze

význam deklaratorní a za den smrti osoby nezvěstné pokládají uplynutí lhůty nezvěstnosti, po případě dosažení určitého stáří nezvěstné osoby.

Vyslovené domněnce o smrti nezvěstného může býti odporováno, buď že se zjistí přesně jiný den smrti nezvěstného, nebo že nezvěstný se navrátí. Nejdůležitějším jest případ, vrátí-li se manžel, zatím co druhý manžel vstoupil v druhé manželství. Různé právo ve střední Evropě posuzuje tu případ tento různě. Některá práva stojí na stanovisku, že starší manželství jest pokládati za zrušené. Jiná kloní se k názoru práva církevního a pokládají nově uzavřené manželství za neplatné, jiná připouštějí nařikatelnost nově uzavřeného manželství vráťivšímu se manželovi, po případě manželce, který manželství po druhé uzavřel.

5. Při způsobilosti k právním činům jsou důležitý:

a) Věk. Při právní způsobilosti bylo rozhodno, zda osoba měla určitý věk. Pro zjišťování věku ve starších dobách v právech střeoevropských bylo jedině rozhodno, zda dosáhl kdo tělesné dospělosti. Hranice zletilosti v nejstarších dobách známa není. Je známa jen jedna hranice věková, d o s p ě l o s t. Pro dospělost není stanovena původně určitá hranice věková. Je tomu tak nejen v právech germánských, ale i v právech slovanských a i v právu uherském. Právní dospělost bylo nutno v jednotlivých případech zjišťovati, neboť souvisela s dospělostí pohlavní. Ve starší době byl pokládán za dospělého, kdo dovedl vládnouti zbraní a kdo dovedl bojovati s nepřitelem. Později bylo zavedeno zvláštní úřední zjišťování právní dospělosti před soudem; zjišťovalo se, zda osoba je pohlavně dospělou, a to jak při mužích, tak také při ženách (v právu českém, v právu polském a také v právu uherském, kde ještě Tripartitum mluví o tomto úředním zjišťování let). Hranice právní dospělosti pohybovala se tudíž u každého individua různě. Přece však ponenáhlu ustálily se stálé termíny: 12 let pro pohlaví ženské a 14 let pro pohlaví mužské. Ale nebylo tomu tak všude stejně. Někde pro vyšší stavy žádána hranice věková vyšší, pro nižší stavy žádána hranice nižší, někde bylo tomu však opačně. jako na př. v Čechách. Teprve vlivem práva církevního a pak římského byl zaveden druhý termín věkový, zletilost. Ani pro tento termín nebyl však určen určitý počet let, nýbrž zavedena tu hranice mezi

18. až 25. rokem. V některých právech dospělo se k tomuto novému termínu věkovému až velmi pozdě, na př. v právu českém. V právu uherském Tripartitum dělí osoby podle věku na zletilé (personae perfectae aetatis) a nezletilé (personae imperfectae aetatis). Zletilost podle Tripartita nastává u mužů dosažením roku 24., u žen dosažením věku 16. Podle Tripartita nezletilí obého pohlaví jsou až do 12. roku nedospělí, nebo, jak se praví, věku nezákonného, od 12 let do zletilosti jsou dospělí nebo věku zákonného.

Zletilost i dospělost ve starším právu však nemá ještě toho významu jako v moderním právu, neboť pravidelně teprve tím, že dítě odešlo a oddělilo se od svého otcovského domu, vystupovalo z moci otcovské. Při synech bylo to založením své vlastní domácnosti, při dcerách při jejich sňatku.

Panovník mohl někdy udělit nedospělému právo, aby byl pokládán za dospělého. V právu českém, kde tento právní institut se velmi dokonale vyvinul, mohl panovník nedospělému »poskytnouti léta«, jak se říkalo, »buď na čas nebo na věčnost«. Poskytnutí let na čas znamenalo, že panovník poskytl nedospělému dospělost jen na určitou dobu za tím účelem, aby mohl vykonati sám určité právní jednání. Poskytnutí let na věčnost znamenalo, že panovník poskytl právo nedospělci, aby vystupoval již od doby poskytnutí let stále při právních jednáních, jako by byl dospělým. V právu německém a v právu uherském, kde rovněž *venia aetatis* byla známa, bylo také pravidlem, že se sňatkem dcera stávala právně dospělou (*Heirat macht mündig*).

Pokud jde o právní postavení nedospělých, právo německé ve starším svém vývoji pokládalo nedospělce, i když šlo o dítě, za způsobilého ku právním činům. Nedospělec nemohl ovšem jednati na př. v procesním jednání a v takových jednáních právních, k nimž se přímo vyžadovalo dospělosti. Neboť v těchto případech byla druhá strana v nebezpečí, že nedospělec po nabytí dospělosti odvolá právní jednání, po případě podá proti němu odpor. Proto při právních jednáních nedospělcových spolupůsobil poručník a druhá smluvní strana již při jich uzavírání musela se pojišťovati, aby napříště právní jednání nebylo odvoláno. Byl zde tudíž rozdíl mezi německým a římským právem, které neuznávalo způsobilost ku právním činům nedospělců.

V právu českém, polském a uherském byli nedospělci pod poručenstvím. Právo české a polské připouštělo však, že také nedospělci odpovídali před soudem za určité závazky otcovy a v určitých případech trestně právních.

V pozdějším právním vývoji vlivem římského práva vytvořily se přesné věkové hranice: do 7 let byly děti, zcela nezpůsobilé ku právním činům. Od 7—14 let jsou nedospělci, kterým některé zákony přiznávají omezenou způsobilost k právním jednáním, zvláště při těch, jež jsou jim na prospěch. Od 14. do 25., 24. neb 21. roku jde o osoby nezletilé, kterým přiznána je omezená právní způsobilost. V novější době byl přijat zpravidla rok 21. (termín saský) za rok zletilosti. V některých právních předpisech novějších vyskytne se i termín 18 let a osoby od 14.—18. roku nazývají se mladistvé.

Právě tak jako věk nízký, způsoboval věk vysoký určité omezení právní způsobilosti. Lidé vysokého stáří, pravidelně přes 60 let, nebyli povinni vzíti na sebe poručenství a také byli osvobozeni od přísahy a p. I novější právní vývoj běře ohled na vysoké stáří, zpravidla 60 neb 70 let, jež jest na př. důvodem, proč může býti poručenství odmítnuto a p.

b) Pohlaví. I. Rozdíly pohlaví hrály ve středověku a částečně i v novověku v právu velkou úlohu. Žena byla ve starší době postavena společensky i právně níže nežli muž. Později vlivem nově vzniknuvších názorů společenských, hlavně rytířstvím, začala býti ceněna ve společenském životě a byla jí dávána přednost i před muži, ale v právu soukromém zůstalo omezení ženy pravidlem. Jen v některých právech vyvinulo se jinak. Dlužno tu v právech ve střední Evropě odlišiti právo německé a na druhé straně práva slovanská a právo uherské.

a) V právu německém jak dcery, tak také manželky, byly pod poručenstvím otcovým, po př. pod poručenstvím mužovým. I dospělé a neprovdané ženy stály pod poručenstvím mužských příbuzných. Právo německé znalo tudíž poručenství nad ženami. Ženy byly nejen vyloučeny z veřejného života, nýbrž byly pokládány pouze za členy rodiny, kteří musejí býti zastoupeny otcem po př. manželem. S počátku byly ženy v německém právu nezpůsobilé nabývati majetku. S tím souvisí, že nemohly býti ani dědici. Omezení majetkoprávní udrželo se v právu německém velmi dlouho, zvláště pokud šlo o nemovitosti.

V pozdějším středověku poručenství nad ženami proměnilo se v procesní zastoupení, t. j. žena potřebovala před soudy určitého zástupce, který by ji zastupoval v procesním řízení. Tohoto procesního zástupce volí si žena čas od času k určitému sporu a nemá tudíž procesního zástupce stálého a tím ovšem poručenství nad ženami pozbývá na svém dřívějším významu. Ale i v této době žena v právu německém zůstává omezena majetkoprávně, nemůže být dědicem, třeba by jinak mohla nabýt majetku, nemůže být poručníkem a nemá testamentární způsobilosti. Žena nabývá však přednosti před mužem tím, že platí se za ni větší odklad. Žena v městech nabývá způsobilosti zabývat se obchodem i řemeslem. V městech poněkud byla žena lepšího právního postavení, než tomu bylo dříve. V 16. století v německém právu setkáváme se se zvláštním zjevem, že žena vrací se opět pod poručenství stálého poručníka, který je opět ženám určován, protože stávají se znovu nezpůsobilými k právním jednáním. Je k tomu použito poručníků, kteří se podobají svými právy i povinnostmi poručníkům nedospělých. Jest to t. zv. cura sexus.

β) V právu českém nebylo poručenství nad ženami. Žena neprovdaná byla pod ochranou rodiny, byla majetkoprávně omezena potud, že nebyla dědičkou, leč v případě, že nebylo mužských dědiců; žena nemohla žádati jako syn, aby jí byl dán určitý díl z rodinného majetku, měla nárok jen na věno, když se provdávala. Provdaná žena byla sice majetkově omezena mocí mužovou, což se vyjadřovalo rčením »žena je věznem muže svého«, ale poručenství mužova nebylo. Když žena ovdověla, rovnala se pak ve svém právním postavení úplně muži i zřetelem k majetkoprávnímu postavení. Žena v českém právu mohla také vystupovati před soudem, mohla přísahati, mohla nabývat majetku i nemovitého, mohla být poručnicí (na př. i sestra bratrům) a p. Tím ovšem se právní postavení ženy v českém právu značně lišilo od práv jiných.

γ) V právu polském neměla žena tak významného postavení jako v právu českém, přece však její právní postavení bylo i zde lepší nežli v právu německém. Ženy v právu polském byly podrobeny poručenství, které se odůvodňovalo slabostí pohlaví žen a které se podobalo poručenství nad nedospělými. Počátky tohoto poručenství někteří badatelé přenášejí však teprve do doby pozdější. V právu obligacním však byly

ženy postaveny na roveň mužům. Nemohly býti poručnicemi s výjimkou matky a báby. S počátku byly vyloučeny z nabývání nemovitého majetku, později však tohoto práva nabyly.

δ) V právu uherském byly rovněž ženy pod poručenstvím a jejich způsobilost k právním činům jest rovněž omezena pro slabost jejich pohlaví. Nemají způsobilosti býti poručnicemi kromě matky, nemohou nabývati nemovitostí, dědí jen, není-li mužských dědiců.

Ale ženám v právu uherském jako v právu českém náleží určité výhody. Jsou to na př. obvěnění, jus viduale vdov, jus capillare dívek (o nich níže). Jen ženy nabývají po mužích šlechtictví, nikoliv také muži po ženách.

II. Novější zákonodárství odstranilo nerovnost mužů a žen a stojí na stanovisku rovnosti obou pohlaví, ponechává však v určitých případech přece jen omezení žen. Jest tomu tak v případech poručenství, v právu dědickém a v právu rodinném. Žádá se na př. při převzetí poručenství provdanou ženou svolení manželovo, v právu dědickém v některých případech náleží přednost mužům. Zbytky starší nerovnosti ovšem mizely teprve ponenáhlu (viz na př. novely k občanskému zákoníku rakouskému).

c) Z d r a v í. Při zmenšené způsobilosti právní rozhodovalo také, byla-li osoba úplně zdráva. V tom shodují se všechna práva ve střední Evropě. Způsobilost právní zmenšovala především d u š e v n í c h o r o b a. Duševně choří byli vyloučeni z dědictví a ze způsobilosti k lénům. Ale i částečná duševní méněcennost byla důležitá. Proto v testamentech se zdůrazňuje, že byly psány pořizovatelem sana mente.

Právo ve střední Evropě na počátku právního vývoje zdůrazňovalo i t ě l e s n o u z d a t n o s t při způsobilosti k právům a k právním činům. Jevilo se to v tom, že osoby slepé, němé, bez nohou a bez rukou nebyly způsobilé k dědictví a k lénům. Tělesná zdatnost byla rozhodující i při testamentární způsobilosti. Osoba, která byla na smrtelném loži a nemohla již sebou vládnouti, mohla pořizovati jen o tom, co obsáhla rukou. Později upuštěno od tohoto omezení a žádala se jen duševní svěžest.

V novějším zákonodárství začaly se zdůrazňovati d u š e v n í c h o r o b y oproti tělesným. Tělesné choroby se uplatnily jen při určitých vadách (slepota, hluchota, němota), při

nichž bývaly osoby touto tělesnou vadou postižené postaveny pod poručenství.

Mezi duševně chorými začaly se také rozeznávat vlivem římského práva určité stupně: byli tu rozeznáváni šílení, kteří měli jen lucida intervalla a byli jen v nich způsobilí podnikati právní jednání, pak to byli blbí a duševně choří, kteří byli pro svou chorobu postaveni na roveň nedospělým, a konečně duševně méněcenní. Někde ovšem tohoto rozeznávání přesně nebylo (na př. v občanském zákoníku rakouském). Novější zákonodárství vytvořilo proto zvláštní předpisy, řády o zbavení svéprávnosti, v nichž odlišeny jsou stupně choroby, stupně právní způsobilosti a určován je chorým osobám buď opatrovník nebo podpůrce.

d) Cizinci. Omezenou právní způsobilost měli i cizinci. Kdo jest cizincem, bylo ve starším právu jinak určováno než v právu dnešním. V době, kdy jsou ještě jednotlivé kmeny, jest cizincem příslušník cizího kmene. Později cizincem je nejen příslušník cizího státu, nýbrž za cizince jest pokládán obyvatel jiného teritoria téhož státu, po př. i příslušník města v jiném městě téhož státu. Byl tudíž pojem cizince daleko širší než dnes. Příčinou toho byla teritoriální i právní roztržitost střední Evropy. S počátku byli cizinci bez práva. Později ve středověku cizince vzal v ochranu panovník a ponenáhlu vytvořil se pro ně celý souhrn právních předpisů, který nazývá se pak právem cizineckým nebo právem hostů (Gastrecht), protože cizinci nazývali se hosty, hospites. V době pozdější řídí se cizinci předpisy domácího práva, jsou však četnými předpisy omezeni. Jejich omezení jest v hojných předpisech veřejnoprávních, avšak také v dosti soukromoprávních. Cizinci nemohli nabývat nemovitého majetku buď vůbec, nebo jen v omezené míře. Jedním ustanovením práva cizineckého bylo také na př.: kdo rok a den pobývá v cizí zemi, aniž se byl podřídil určitému právu, náleží jako poddaný panovníkovi. To jest v německém právu t. zv. Wildfangsrecht. Někde bylo ustanoveno, že cizinci nemohou svým příbuzným, kteří jsou za hranicemi, odkázati v testamentě ničeho nebo že mohou odkázati jen určitou částku. Toto omezení nazývá se ius albinagii, droit d'aubaine. Cizinci také někde neobdrželi všechno, co jim bylo odkázáno z pozůstalosti domácího příslušníka, nýbrž museli určitou částku platiti králi (t. zv. ius detractus, gabella here-

ditaria). Cizinci, kteří se stěhovali ze státu, v němž meškali, museli platiti určitou částku rovněž králi (t. zv. gabella emigrationis).

Zvláště v městech se vytvořila řada právních předpisů, omezujících cizince. Řada ustanovení o tom jest již v městských privilegiích.

Novější právní vývoj teprve ponenáhlu přibližoval se k tomu, aby cizinec (cizí státní příslušník) byl soukromoprávně na roveň postaven domácímu občanu, pokud k požívání soukromých práv není zvláště třeba státní příslušnosti. Někde tato zásada se sice uplatňuje velmi brzy (na př. v Uhersku v Tripartitu), jinde proniká teprve zvolna a podporuje ji hospodářský styk, který v městech se rozvíjí. Novější zákoníky ve střední Evropě stojí na této zásadě a přiznávají zásadně cizincům stejná občanská práva a povinnosti s tuzemci, ale vyslovují při tom zásadu reciprocity, t. j. v případě pochybném musí cizinci prokázati, že jejich stát s tuzemci nakládá v analogických pochybných případech stejně, jako se svými příslušníky.

e) *M a r n o t r a t n o s t*. Již soukromé právo ve středověku zná marnotratnost jako důvod, pro nějž může býti osoba omezena ve svých právních jednáních. Zvláště městské právo znalo již případy, kdy marnotratnému je buď podle návrhu příbuzných nebo z moci úřední zřizován poručník.

V obecném právu byla známa cura prodigi a navázala na právní vývoj starší. Novější zákoníky ve střední Evropě přijímají, že marnotratníku, který mrhá nerozvázně svým jměním a tím uvádí svou rodinu v nebezpečí nouze, má býti zřízen opatrovník, podobně jako osobě na duchu choré.

f) *Č e s t*. Otázka cti byla pro právní předpisy soukromého práva velmi důležitá. Neboť jen osoba, jejíž čest byla nezmenšena, měla plnou právní osobnost. Odnětím cti mohla osoba pozbyti úplně osobnosti a nastupovala, jak výše uvedeno, občanská smrt. Ztráta cti, nebo »ztráta poctivosti« podle českého práva, vznikala spácháním určitých hanlivých trestních činů aneb odsouzením k určitým trestům. Zmenšení cti vznikalo také nemanželským původem, po případě provozováním určitého hanlivého zaměstnání. Osobě zbavené cti bylo zakázáno vystupovati před soudem a účastniti se právních jednání.

V pozdějším vývoji soukromého práva otázka zmenšené cti klesala na svém významu. Nemanželský původ, po případě

provozování určitých řemesel a živností pozbylo pro otázku zmenšení cti na svém významu. Novější právo soukromé zná působení zmenšené cti jen při hodnocení následků trestního odsouzení, na př. v právu manželském a při poručenství.

g) **N á b o ž e n s t v í.** Také náboženství rozhodovalo ve středověku o snížení právní způsobilosti. S počátku uznávala se všeobecně ve státech střední Evropy jen **k a t o l i c k á c í r k e v** a jedině katolíci měli plnou způsobilost právní. Obyvatelé jiného vyznání nebo heretikové byli z práva vyloučeni.

Teprve **r e f o r m a c e** přinesla v tomto pojmání nápravu, ale nezavedla ještě rovnoprávnost osob různého náboženství. Výsledky její týkaly se jen říše německé a jen stavů protestantských. Reformací byla zavedena také zemská církev.

V ostatních státech ve střední Evropě postupovalo se jinak. V zemích českých, po uvolnění v době husitské a pohusitské, obnoveným zřízením zemským výslovně byla přiznána i v právu soukromém přednost katolíkům. V Uhrách teprve ponenáhlu se uplatňuje zrovnoprávnění nekatolíkům s katolíky a stejně tak i v Polsku, kde zůstává zachována až do konce státu polského přednost katolíkům.

Teprve století 18. a zvláště 19. přináší zásadu, která je vyslovována v ústavách a přechází do obč. zákoníků, že také v právech soukromých rovnost před zákonem není závislá na příslušnosti k určitému náboženství.

Zvláštní postavení právní měli mezi obyvatelstvem nekatolickým **ž i d é.** Židé byli cizinci, byli t. zv. *servi camerae*. Byli náboženstvím trpěným, protože panovníkovi přinášeli zisk. Panovník vydával pro ně řadu privilegií, která upravovala také jejich postavení soukromoprávní. Soubor předpisů, které upravovaly právní postavení židů, nazýval se **p r á v e m ž i d o v s k ý m.**

Některá ustanovení zde vytkneme.

Židům byly zakazovány sňatky s křesťany. Židé byli omezeni v nabývání majetku nemovitého. V městech byly jim vyhrazeny jen určité pozemky. Mohli bydlet jen v určité ulici. Když se jim dostalo pozemků, které na ně spadly propadnutím zástavy, museli je převést na osoby jiné, které mohly pozemky míti.

Židé mohli poskytovat zápůjčky zpravidla jen na zástavu movitostí, nikoli na zástavu nemovitostí (v Čechách i na zá-

stavu nemovitostí). Ve svých pohledávkách nebyli tak chráněni jako křesťané. Protože byli nejisti, mohli vybírat také úroky, které jinak při zápůjčkách křesťanů byly zakazovány. Úroky při dlužních listech židovských jsou velmi vysoké. Židé půjčují nejen šlechtě, nýbrž i vladařům. Ze zvláštní povahy židovských pohledávek a ze zástavního jejich práva vyvinuly se další zvláštní předpisy. Židům bylo zakazováno v některých právech ve stř. Evropě přijímati do zástavy věci kradené. Byla-li dána židovi do zástavy věc kradená, po případě byla-li věc kradená židovi prodána, nemusel ji žid vraceti bez náhrady, nýbrž musela mu býti zaplacená cena, kterou za věc dal. Nebyl-li zástavním věřitelem žid, bylo pravidlem, že věc ukradená, zastavená musela býti vrácena zpět bez náhrady.

Židům zakazováno nejen zastávati určité úřady, nýbrž také vykonávati i určité živnosti a jen několik málo živností bylo židům učiněno přístupnými (v Čechách na př. řeznictví). Někde o soukromých právních jednáních židů vedou se zvláštní židovské zápisy, jako na př. v Polsku.

Úplné zrovnoprávnění židů v právu soukromém jest také dílem 18. a především 19. století, kdy židé nabývají plných práv občanských. Ač francouzská revoluce a code civil tuto rovnoprávnost uznaly, v zemích ve střední Evropě proniká myšlenka rovnoprávnosti židů jen zvolna. V Německu na př. až r. 1869, v Uhersku ústavou z r. 1867. V novodobém zákonodárství odstraňují se teprve překážky, které byly kladeny židům při uzavírání sňatků a které se udržely nejdéle.

h) **S t a v o v s k é r o z d í l y.** Ve středověku hraje velkou úlohu nejen ve veřejném, ale i v soukromém právu rozdělení obyvatelstva na stavy. Sociální rozvrstvení obyvatelstva na stavy nabylo právního významu tím, že příslušenství k určitému stavu bylo spojeno s určitými právy a povinnostmi. **K a ž d ý s t a v z a č a l v y t v á ř e t i s v é z v l á š t n í s o u k r o m é p r á v o.** Začalo se přesně rozlišovati, kdo je rovnorodý a kdo rovnorodý není. Jen ti, kteří byli ze stejného stavu, byli stejnorodí. Ten, kdo stál níže v nižším stavu, neměl plné soudní způsobilosti, stejného dědického práva a schopnosti státi se poručníkem osoby, která byla z vyššího stavu. Jen manželství osob, které pocházely ze stejného stavu, bylo plně způsobilé založiti společensky manželství, plně se i právně uplatňující.

Byla-li žena ze stavu nižšího, pak děti následovaly pravidelně stav své matky (»folgen die Kinder der ärgeren Hand«).

Kterí stavové jsou stejnorodí, o tom rozhoduje vývoj stavů v jednotlivých zemích. Pravidelně se vytvořila vysoká šlechta nebo panský stav, vedle ní šlechta nižší nebo rytířstvo. Kromě nich bylo měšťanstvo a sedláci.

Ve šlechtě se rozeznává v pozdějším středověku a v novověku v některých zemích šlechta nejvyšší, která je pak úplně uzavřenou i vůči ostatní šlechtě. Soukromé právo této šlechty je založeno především na rodinných statutech jednotlivých rodin šlechtických. Byly to rodiny zeměpánů, které tvořily tuto vysokou šlechtu. Domácí řády jednotlivých rodin této šlechty ovšem byly zároveň i součástí veřejných řádů té určité země. Tyto rodiny tvoří zvláštní uzavřené celky, »domy«, které mají svoji zvláštní osobnost. Právě tyto vládnoucí rodiny si zachovaly rovnorodost v plné míře, takže sňatky s osobami mimo ně byly sňatky nerovnými, morganatickými (*matrimonium ad legem Salicam*). Šlechta vysoká si vytvořila také zvláštní předpisy pro své dědické právo, pro vybití dcer, pro poručenství a p.

Vedle vysoké a mocné šlechty byla šlechta nižší. I nižší šlechta mívala své zvláštní právo, ale většinou se spravovala tímtéž právem, co šlechta vyšší, t. j. právem zemským. Bylo tomu tak v českých zemích, v Uhrách i v Polsku, kde zvláště šlechta se sjednotila v šlechtu politicky i právně jednotnou.

Do šlechty nižší náleželi ti, kteří se v ní zrodili, náležela však do ní i žena, která vstoupila do sňatku s rytířem (»Ritters Weib hat Ritters Recht«).

Měšťané bylo obyvatelstvo měst a tvořilo původně zvláštní celky podle jednotlivých měst. Všichni obyvatelé města nabývají pozdějším vývojem městského práva stejného právního postavení nejen v právu veřejném, nýbrž i v právu soukromém. S počátku jsou vedle obyvatelstva svobodného v městech i nesvobodní. Ale ponenáhlu se vytváří zásada, že obyvatelstvo nesvobodné se stává pobytem v městě obyvatelstvem svobodným. (»Stadluft macht frei.«) Nejprve pro obyvatelstvo každého města zvláště se vytváří předpisy o soukromém právu, později se jednotí pro více měst a vytváří se v jednotlivých státech stř. Evropy jednotné právo městské.

Vedle měšťanů byli s e d l á c i. I sedláci se spravovali podle zvláštních předpisů soukromého práva, které se lišilo nejen podle zemí, ale i podle vrchností. Na každém panství se vytvořily různé předpisy pro poddané obyvatelstvo.

Kromě stavů ve smyslu veřejnoprávním dlužno ovšem v soukromém právu středověkém rozlišovati i stavy ve smyslu soukromoprávním. Různé předpisy platily v soukromém právu ve starším vývoji na př. pro osoby, které měly různá zaměstnání, na př. pro mistry a pro tovaryše a učně. Velký je rozdíl mezi osobami světskými a mezi osobami duchovními, pro něž platilo zvláštní právo soukromé.

V novějším právním vývoji toto rozvrstvení mizelo se zanikajícím státem stavovským. Státy absolutistické začaly uplatňovati občanskou rovnost rušením stavovských výsad i osvobozováním poddaných. Moderní ústavy konstituční zaváděly vesměs rovnost občanskou, ponechávaly však ještě šlechtictví a šlechticům byly zachovány dlouho jisté výsady i v právu soukromém. Nejnovější doba odstranila ve střední Evropě šlechtictví všude, kromě Uherska, kde šlechticům náleží ještě přednosti i v právu soukromém. V soukromém právu uherském zůstaly i některé zbytky ze starých poměrů poddanských, které nebyly dosud odstraněny ani novými předpisy.

Novější zákonodárství podporovalo sdružování osob týchž zájmů pracovních a hospodářských. Leckde zůstaly i zvláštní předpisy pro sedláky, směřující k jich prospěchu. Předpisy ty však rovnosti občanské neporušují.

§ 6. Osoba právnická.

Kdežto právní řád římský podporoval plné rozvinutí individua a státní moci, právní řád středověký působením feudalismu se slabou státní mocí způsoboval zeslabení individua a dával vznikati spojení více osob, aby mohly býti od nich provedeny určité společné úkoly. Stát a právní řád byl velmi slabým, aby mohl chrániti jednotlivce jako takového. Proto potřeby praktického života vedly ve středověku ke vzniku neobyčejného množství různého sdružování více osob. Teprve opětně v moderním státě za doby rozmanitých úkolů sociálních a kulturních se vyskytá analogické hojné sdružování osob.

Tyto jednoty osob nepředstavují však původně právnímu